

Obecné užívání lesa a odpovědnost vlastníka lesa z pohledu rozhodovací praxe Nejvyššího soudu a úpravy v novém občanskoprávním kodexu

Hana Adamová*

Zákon č. 289/1995 Sb., zákon o lesích a o změně a doplnění některých zákonů (dále též jen „lesní zákon“), v § 19 stanoví, že každý má právo vstupovat do lesa na vlastní nebezpečí, sbírat tam pro vlastní potřebu lesní plody a suchou na zemi ležící klest; má přitom povinnost les nepoškozovat, nenarušovat lesní prostředí a dbát pokynů vlastníka lesa a jeho zaměstnanců. Lesní zákon tedy tímto ustanovením vlastníku lesa ukládá, aby v naznačeném rozsahu strpěl užívání lesa, aniž by přitom blíže vymezoval rámec práv a povinností, k jejichž vzniku může na základě realizace užívacího oprávnění dojít. Právní vztahy mezi užívající osobou a vlastníkem lesa tak bude třeba posuzovat dle obecných předpisů. I na otázky týkající se vzniku škody, jejímu předcházení i povinnosti k její náhradě tak bude třeba nahlížet prostřednictvím obecné občanskoprávní úpravy. Rozhodnutí Nejvyššího soudu z počátku loňského roku - rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. 2. 2013, sp. zn. 25 Cdo 3154/2011, přitom dává zajímavý podnět k úvahám, kam až sahá povinnost vlastníka lesa dbát o to, aby osobám realizujícím své užívací oprávnění ve smyslu citovaného ustanovení nevznikaly škody, i případná povinnost nahradit škodu. Nejvyšší soud v uvedeném případě přiznal (respektive potvrdil) právo na náhradu škody za smrt dívky, jež byla zabita pádem větve při projíždění po cyklostezce vůči subjektu, jenž měl v péči lesy, jimiž tato cyklostezka prochází.

Uvedené rozhodnutí se koncentrovalo na otázku rozsahu ustanovení § 415 obč. zák., dle něž je každý povinen počínat si tak, aby nedocházelo ke škodám na zdraví, na majetku, na přírodě a životním prostředí, ve vztahu k lesům. Porušení této tzv. prevenční povinnosti může vyústit ve vznik obecné odpovědnosti za škodu dle § 420 obč. zák., založené na současném splnění čtyř podmínek, tedy porušení právní povinnosti, vzniku škody, příčinné souvislosti mezi porušením povinnosti a škodou a dále presumovaným zaviněním. Jak ve zmíněném rozhodnutí uvedl Nejvyšší soud, porušením právní povinnosti je míněn objektivně vzniklý rozpor mezi tím, jak fyzická či právnická osoba skutečně jednala či opomenula jednat, a tím, jak jednat měla, aby dostála svým povinnostem. Vedle porušení povinnosti zákonné a smluvní zákon zakládá obecnou povinnost

(tzv. generální prevenci) ukládající každému počínat si tak, aby nedocházelo ke škodám na zdraví, na majetku a na jiných hodnotách. Nedodržení této povinnosti je rovněž porušením právní povinnosti ve smyslu ustanovení § 420 odst. 1 obč. zák., a tedy jedním ze základních předpokladů odpovědnosti za škodu. Prevenční povinností ve smyslu § 415 obč. zák. je přitom třeba rozumět i povinnost vlastníka nebo správce nemovitosti užívat a spravovat svůj majetek tak, aby jeho stav nepůsobil škodu jinému, tedy dbát o to, aby na jeho pozemku byla provedena opatření zamezující či snižující možnost vzniku škody na zdraví, na majetku a jiných hodnotách, a pokud již škoda hrozí, učinit opatření k jejímu odvrácení.¹

Nejvyšší soud vyšel ze zjištění, že dívka byla usmrčena při jízdě na cyklostezce pádem části stromu, jež se zřítila kvůli napadení stromu dřevokaznou parazitní houbou troudatcem kopytovitým a hnilobou. Vykonával-li žalovaný Lesy České republiky, s. p. práva a povinnosti vlastníka k lesnímu pozemku ve vlastnictví státu (§ 4 odst. 1 lesního zákona), na němž se nacházela vyznačená cyklotrasa, lze mu klást k tíži porušení prevenční povinnosti ve smyslu § 415 obč. zák., neboť v období předcházejícím této události nikterak nekontroloval stav lesního porostu podél cyklotrasy, o jejímž zřízení byl informován, a neprovedl ani žádná opatření k tomu, aby zabránil ohrožení bezpečnosti osob pohybujících se na cyklotrase pádem stromu. Neučinil-li žalovaný žádná opatření zamezující nebo snižující možnost vzniku škody, nepočínal si vzhledem ke konkrétním okolnostem dostatečně obezřetně. Za této situace soudy shledaly, že je na místě klást mu k tíži zanedbání (nevykonávání) náležité péče a dohledu nad majetkem, který spravoval, byť jeho prevenční povinnost kontrolovat a udržovat stromy podél cyklotrasy ve smyslu § 415 obč. zák. jistě nelze vykládat jako povinnost počínat si tak, aby v každém okamžiku vyloučil nebezpečí vzniku jakékoliv škody.

¹ Nejvyšší soud v tomto odkázal na svá dřívější rozhodnutí - rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. 2. 2002, sp. zn. 25 Cdo 2471/2000, publikovaný v Souboru rozhodnutí Nejvyššího soudu pod C 1021, nebo v časopise Soudní judikatura pod č. 65/2002, a usnesení Nejvyššího soudu ze dne 24. 8. 2010, sp. zn. 25 Cdo 1644/2008, dovozující povinnost vlastníka pozemku řádně pečovat o porosty rostoucí na jeho pozemku

* Mgr. Hana Adamová, asistentka soudce Nejvyššího soudu.

Žalovaný se bránil právě odkazem na § 19 lesního zákona, hovořícím o právu vstupovat do lesa na vlastní nebezpečí, a § 63 zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, podle něž má každý právo na volný průchod přes pozemky ve vlastnictví státu, a zdůrazňoval, že je výhradně na osobách do lesa vstupujících zvážit možná nebezpečí pohybu po lesních pozemcích, zvláště pak v případě přírodní rezervace (jak tomu bylo v tomto případě) musí návštěvníci brát zřetel na to, že vstupují na území, kde je prioritní ochrana přírodních procesů a kde je kladen důraz na ochranu přirozených a přírodě blízkých lesních ekosystémů s cílem umožnit jejich trvalou existenci a vývoj. V rezervaci jsou přitom možné těžební a pěstební zásahy nad rámec schváleného lesního hospodářského plánu pouze se souhlasem příslušného orgánu ochrany přírody, staré porosty mají být z větší části ponechávány bez zásahu. Tyto námitky ovšem byly odmítnuty s tím, že ač s ohledem na § 19 lesního zákona lze připustit, že vlastník lesa nemůže odpovídat za každou škodu na zdraví a majetku osob, které do lesa vstupují, neboť není reálné, aby měl pod plnou kontrolou stav veškerého porostu v lese, není vyloučeno, aby odpovědnost vlastníka lesa za škodu byla založena tam, kde s přihlédnutím ke konkrétním poměrům a okolnostem lze vyžadovat jistou intenzitu péče o lesní porost a předvídatost vlastníka vzhledem ke hrozícím rizikům. Je tedy třeba zohlednit, že ke smrtelnému následku nedošlo při volném pohybu poškozené kdekoliv v lese, nýbrž při jízdě na kole po lesní cestě, kde je určitý pohyb osob obvyklý. Šlo-li navíc o vyznačenou cyklotrasu, musel vlastník lesa předpokládat zvýšenou frekvenci návštěvníků a tomu přizpůsobit svou činnost ohledně stavu a kvality porostů, které mohly bezpečnost pohybu v těchto místech ohrozit. I když žalovaný sám nebyl zřizovatelem cyklotrasy nebo tím, kdo ji na pozemku vyznačil, o zřízení cyklotrasy věděl a vzhledem ke svému postavení zákonem povolaného správce státního lesa si měl být vědom i zvýšené možnosti ohrožení osob cyklotrasu využívajících.

Nejvyšší soud dále přihlédl i k tomu, že odpovědnou osobou byl v daném případě státní podnik coby odborný a profesionální správce lesních porostů disponující pro plnění své funkce personálem a odbornými znalostmi i zkušenostmi, a lze na něj opodstatněně klást požadavek, aby v rámci své specializované činnosti jednak vyhodnotil rizika, která hrozí osobám vstupujícím na frekventovaných místech do lesa, jednak aby byl informován o stavu porostu v takových místech, obzvláště jde-li (jak tomu bylo v posuzovaném případě) o závažné postižení dřevokaznou houbou zjiitelné i bez složitějších technických postupů. Souhrn těchto okolností představoval tedy dle Nejvyššího soudu důvod ke zvýšené obezřetnosti a důkladnější kontrole stavu porostů v blízkosti turisticky využívané cesty. Jestliže ovšem žalovaný žádnou kontrolu neprováděl, nezjistil závadný stav řady stromů a nepřijal žádná

opatření k odstranění či alespoň omezení rizika pádu stromu na cyklotrasu, porušil svou prevenční povinnost podle § 415 obč. zák., a odpovídá tak za škodu tím způsobenou podle § 420 obč. zák.

Z uvedeného rozhodnutí vyplývá, že je do značné míry povinností vlastníka lesa dbát o bezpečnou realizaci lesním zákonem umožněného práva na obecné užívání lesa. Třebaže tato povinnost není ani v rozebíraném rozsudku chápána jako zcela bezbřehá, zůstává otázkou, na kolik je na vlastníku, aby vyhodnotil případná rizika spjatá s pohybem osob v lesních porostech, a, nabudou-li určité intenzity, provedl opatření k zamezení vzniku škod. Nelze se ubránit myšlence, že extenzivní pojetí dané povinnosti by se poněkud podobalo známému pořekadlu „za dobrotu na žebrotu.“ Vlastník lesa má za zákona řadu povinností týkající se řádné péče o lesní porosty, tedy v podstatě veřejného zájmu na existenci zdravých lesních porostů, krom toho je jeho vlastnické právo do jisté míry omezováno institutem obecného užívání lesa, a nadto je mu, v souladu s výše předestřenyými úvahami, svěřena v podstatě i úloha určitého garanta zajištění bezpečného užívání lesa veřejností. Pokud by šlo současně o nesplnění některé z povinností, které jsou vlastníku lesa uloženy lesním, popřípadě jiným zákonem, nebylo by patrně o jeho odpovědnosti za škodu pochyb, neboť protiprávnost jeho počínání by byla zřejmá. V naznačených souvislostech by přitom mohla přicházet v úvahu i § 32 lesního zákona vlastníku uložená povinnost provádět taková opatření, aby se předcházelo a zabránilo působení škodlivých činitelů (tedy kupříkladu i dřevokazných hub) na les. Je-li však dovozoována toliko z nesplnění jeho prevenční povinnosti ve smyslu § 415 obč. zák., pak je možno zvažovat, na kolik je opodstatněné přenášet případná rizika spjatá se vstupem do lesa na vlastníka, jakož i to, na kolik je z jeho strany fakticky možné předcházet škodám. Lesní porosty určitého vlastníka mohou být značně rozsáhlé, podléhat změnám v důsledku počasí (deště, větru, bouří) i jiných přírodních jevů (např. narušení kořenového balu divokými prasaty či bobry, nebo, jak tomu bylo ve zmiňovaném případě, narušení dřevokaznou houbou), jakož i přirozeného vývoje. Začasto nebude reálné, aby vlastník mohl vůbec zjistit, zda je jeho porost určitým způsobem narušen, nakoľik je toto narušení závažné, a zda by případně mohlo ohrozit do lesa vstupující osoby. Ostatně osoba vstupující do lesa má přitom také povinnost počínat si tak, aby nedocházelo ke škodám na životě, zdraví, přírodě a životními prostředím. I ona by si tak měla počínat uvážlivě a obezřetně s přihlédnutím k charakteru lesního porostu, do něž vstupuje, aby nedošlo ke škodě, a to i té, kterou by mohla utrpět ona sama. Budeme-li zvažovat, jak tedy pojímat odpovědnost za škodu způsobenou porušením prevenční povinnosti s přihlédnutím ke všem předestřeným argumentům, nabízí se předně kritérium zřejmosti rizika. Pokud vlastníku lesa mohlo být zřejmé, že jeho porost je určitým způsobem narušen

a současně, že toto narušení může vyústit ve vznik škody (a to i přihlédnutím, k lokalizaci potenciálního zdroje nebezpečí), pak by bylo zřejmě na místě klást mu v případě vzniku škody k tíži, že neučinil opatření k jejímu zamezení. Zřejmost by ovšem měla být chápána jako opravdu reálná seznatelnost zdroje rizika v rámci běžné péče o les. Tímto směrem se v podstatě ubíraly i úvahy Nejvyššího soudu, jenž při dovození porušení povinnosti žalovaným zohlednil, že o poškození stromu byl žalovaný informován, jakož i to, že lokace stromu u cyklostezky zvyšuje pravděpodobnost, že jeho pád může vést ke vzniku škody. Při posuzování, zda ze strany vlastníka došlo k zanedbání prevenční povinnosti, bude na místě zabírat se i tím, zda zdroj rizika vůbec bylo reálné za daných okolností odstranit, tedy dbát, aby povinnost předejít škodě byla vůbec splnitelná. Nelze totiž ztrácet ze zřetele, že vlastník má povinnost počínat si tak, aby nedocházelo ke škodám, není však objektivně odpovědný za zajištění stavu porostů prostého veškerých rizikových faktorů. Dojde-li tedy např. ke vzniku nebezpečí zakládajícího poškození během bouřky, pak bude třeba dát vlastníku lesa určitý čas ke zjištění a odstranění škody.

Současně by mělo být přihlíženo i k tomu, na kolik mohlo být riziko zřejmé do lesa vstupující osobě. Ignorovala-li by tato osoba riziko seznatelné při vstupu do daného porostu, a to např. i s přihlédnutím k aktuálním povětrnostním podmínkám, pak by bylo možno hovořit o porušení prevenční povinnosti i z její strany. Pokud by nebezpečí bylo zřejmé vlastníku lesa, který ovšem nepřikročil k jeho odstranění, tak i do lesa vstupující osobě, jež svůj pohyb po lese navzdory jeho rizikovitosti nijak neomezila a následně jí byla způsobena škoda, pak by zřejmě přicházelo v úvahu dovozovat spoluzavinění na straně poškozeného. V takovém případě by bylo třeba aplikovat ustanovení § 441 obč. zák., dle něž byla-li škoda způsobena také spoluzaviněním poškozeného, nese škodu poměrně, byla-li škoda způsobena výlučně jím, nese škodu sám.

Je záhodno dodat, že lesní zákon v podstatě určitou formu realizace prevenční povinnosti předvídá v § 19 odst. 3, poskytuje-li vlastníku lesa možnost dát podnět orgánu státní správy lesů, aby z důvodu ochrany lesů nebo v zájmu bezpečnosti a zdraví občanů rozhodl o dočasném omezení nebo vyloučení vstupu do lesa na dobu nejvýše tří měsíců. Je otázkou, zda by tento krok bylo možno bez dalšího pokládat za dostatečný způsob realizace povinnosti předcházet škodám. Ovšem vzhledem k tomu, že tento postup je zjevně předvídan pro mimořádné případy - kalamity², v nichž se rizikovitost týká celého porostu, bylo by možné uvažovat o tom, že riziko v takovém případě bude natolik zjevné, že porušení prevenční povinnosti ze strany do lesa vstupující osoby by bylo převažující.

V rozebíraném rozhodnutí je dále při zvažování odpovědnosti žalovaného státního podniku Lesy České republiky, zdůrazňováno, že na něj jako na odborného a profesionálního správce lesních porostů, který k plnění své funkce disponuje personálem a odbornými znalostmi i zkušenostmi, je možno opodstatněně klást požadavek, aby v rámci své specializované činnosti vyhodnotil rizika, která hrozí osobám vstupujícím do lesa. Je tedy naznačováno, že, jedná-li se o lesy ve vlastnictví státu, v jejichž případě vykonává dle § 4 lesního zákona práva vlastníka povinnosti vlastníka lesa právnická osoba, které je svěřeno nakládání s těmito lesy, bude rozsah prevenční povinnosti třeba posuzovat s přihlédnutím k profesionalitě tohoto subjektu, tedy poněkud širěji, než v případě jiných vlastníků. Přestože se tato úvaha její poměrně logickou, nabízí se otázka, jak obstojí z pohledu čl. 11 odst. 1 zákona č. 2/1993 Sb., Listiny základních práv a svobod, dle něž vlastnické právo všech vlastníků má stejný zákonný obsah a ochranu, neboť v případě lesa, k němuž vlastnické práva vykonává státní podnik, by tak bylo na straně vlastníka dovozováno širší rozsah povinností než v případě jiných vlastníků. Je možno rovněž připomenout, že dle ustálené judikatury Nejvyššího soudu je prevenční povinnost podle § 415 obč. zák. chápána tak, že každý je povinen zachovávat vždy takový stupeň bedlivosti (pozornosti), který lze po něm vzhledem ke konkrétní časové a místní situaci rozumně požadovat a který - objektivně posuzováno - je způsobilý zabránit či alespoň co nejvíce omezit riziko vzniku škod na životě, zdraví či majetku (srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. 2. 2003, sp. zn. 25 Cdo 618/2001, či usnesení ze dne 14. 4. 2011, sp. zn. 25 Cdo 1315/2010). Prevenční povinnost tedy v zásadě není pojmána jako odvíjející se od možností a schopností povinného subjektu. Kritérium osoby vlastníka (respektive osoby vykonávající jeho práva) by tak mělo být bráno s rezervou, neboť není-li zákonného podkladu pro odchýlení se od obecného pojetí prevenční povinnosti, nebude zde příliš prostoru pro odlišné koncipování následné odpovědnosti za škodu.

Předcházení škodám dle nového občanského zákoníku

Úprava povinnosti nahradit škodu obsažená v § 2910 a násl. zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále též jen „NOZ“ či „nový občanský zákoník“), obdobně jako úprava dosavadní, vychází z toho, že ten kdo zaviněně poruší zákonem uloženou povinnost a zasáhne do absolutního práva, nahradí poškozenému, co takto způsobil; povinnost k náhradě škody vznikne i škůdci, který zasáhne do jiného práva poškozeného zaviněným porušením zákonné povinnosti stanovené na ochranu takového práva. Z hlediska sledovaného tématu

² Drobniček J., Dvořák P. *Lesní zákon. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010, s. 54, ISBN: 978-80-7357-425-3.

se tedy nejeví, že by úprava obecné povinnosti k náhradě škody mohla přinést zásadní změny, neboť pro řešení otázku stěžejní základní strukturální prvky vztahu z náhrady škody zůstávají zachovány. Nový občanský zákoník taktéž stanoví (§ 2911 NOZ) domněnku, dle níž způsobil-li škůdce poškozenému škodu porušením zákonné povinnosti, má se za to že škodu zavinil z nedbalosti, a neopomíjí ani úpravu prevenční povinnosti, byť ji v § 2900 ji vymezuje částečně odlišně. Stanoví, že vyžadují-li to okolnosti případu nebo zvyklosti soukromého života, je každý povinen počínat si při svém konání tak, aby nedošlo k nedůvodné újmě na svobodě, životě, zdraví nebo vlastnictví jiného. Důvodová zpráva³ přitom zdůrazňuje, že prevenční povinnost by nadále měla být chápána poněkud úžeji. V jednotlivém případě musí být uváženo, co se konkrétně od rozumné osoby podle zvyklosti soukromého života očekává, jaká míra předvídatelného nebezpečí pro jiné se pojí s určitým chováním, jaký je význam zájmu, který sleduje konající osoba, a zájmu další osoby a jaký je mezi těmito záměry hodnotový poměr, zda je mezi dotčenými osobami nějaký vztah, do jaké míry jsou prevenční opatření pro konajícího dosažitelná nebo nákladná atd. Obecné pojmy použité jak v zákonné definici, tak v důvodové zprávě, jež by mohla posloužit jako interpretační vodítko, však opět jednoznačnou odpověď na to, za jakých okolností bude možné povolávat vlastníka lesa k povinnosti nahradit škodu způsobenou jeho porosty, neposkytují.

Zvyklosti soukromého života při péči o les a při jeho obecném užívání budou patrně jen obtížně sledovatelné. Přestože užívání lesa širokou veřejností je běžnou záležitostí, v právní rovině se však budou ve sledovaných souvislostech jen obtížně hledat jeho relevantní odrazy. Kritérium „vyžadují-li to okolnosti případu“ naznačuje značnou pružnost, bylo by je patrně možno interpretovat i tak, že vědomí vlastníka lesa o poškozeném porostu způsobilém přivodit škodu poblíž místa, kde se často vyskytují návštěvníci lesa, je okolností, jež si žádá zakročení a odstranění nebezpečné dřeviny. Na zdůrazňované užší pojetí prevenční povinnosti tedy zřejmě nebude na místě bez dalšího nahlížet jako zmírňující rozsah povinností vlastníka při péči o les tak, aby zmenšovalo jeho povinnost nahradit škodu vzniklou osobám realizujících své právo na obecné užívání lesa, neboť dikce zákona sama o sobě se nejeví jako jednoznačně vylučující uplatnitelnost závěrů, k nimž dospěl výklad úpravy stávající. Až rozhodovací praxe ovšem naznačí, jak je třeba uvedeným termínům jako předpokladům nástupu prevenční povinnosti rozumět a jak je tedy třeba je vyložit ve vztahu k rozebírané problematice.

³ Eliáš K. s kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. Ostrava: Sagit, 2012, s. 1023., ISBN 978-80-7208-922-2.

I dle nové úpravy přitom bude přicházet v úvahu, aby poškozený nesl na svých bedrech část škody, dojde-li k zanedbání prevenční povinnosti dle § 2900 NOZ i z jeho strany. Dle § 2918 NOZ vznikla-li škoda nebo zvětšila se také následkem okolností, které se přičítají poškozenému část škody, povinnost škůdce nahradit škodu se poměrně sníží. Podílejí-li se však okolnosti, které jdou k tíži jedné či druhé strany, na škodě jen zanedbatelným způsobem, škoda se nedělí. I u osoby vstupující do lesa tak bude zapotřebí přihlížet k tomu, zdali si počíná tak, jak to vyžadují okolnosti případu nebo zvyklosti soukromého života. Opět se přitom dostáváme na tenký led značně širokých obecných pojmů s řadou možných interpretací. Zatímco pro možný výklad pojmu „zvyklosti soukromého života“ se opět hledá opora jen obtížně, u kritéria „okolnosti případu“ se nabízí úvaha, spojovat je i nadále především se zjevností případných rizik do lesa vstupujících osob, a to i při zohlednění aktuálních povětrnostních podmínek.

Shrnutí

Vlastník je obecně osobou, která nese odpovědnost za svůj majetek, tedy i za škody vzniklé v souvislosti s procesy probíhajícími na jím vlastněných objektech. Je-li však zákonem poskytnuto právo užívat předmět vlastnického práva, jako jedno ze základních oprávnění vlastníka, třetím osobám, pak se bude zdát vhodné tomu uzpůsobit (uměnit) rozsah odpovědnosti vlastníka za škody vzniklé těmito osobám a částečně ponechat břímě odpovědnosti i na nich. Vlastník bude ovšem tím, jenž z titulu svého postavení osoby, jíž náleží právo rozhodovat o svém vlastnictví a právo nakládat s ním (v rámci zákonných mezí), může učinit taková opatření, jimiž bude možné účinně a trvale zamezit vzniku škody. Úvahu, koho je třeba povolávat v konkrétním případě k náhradě škody způsobené tím, že včasným zakročením nebylo zabráněno jejímu vzniku, pak bude třeba činit patrně především s ohledem na reálnou možnost vlastníka i užívající osoby včas rozpoznat zdroj nebezpečí a odstranit jej, případně, jde-li o návštěvníka lesa, se mu vyhnout při pohybu po lese, tedy účinně realizovat povinnost předcházet škodám.

Summary

Forests are within the legal limits free to use of public and the forest owners have to put up with the entrance of people to their land. As the forest owners have to keep the forests in good shape, are they at the same time responsible for damages caused to the visitors as the consequence of the bad condition of the trees, especially tree falls. This article deals with the with scope of the liability of forests owner considering case solved by the Supreme court as well as the regulation introduced by the new civil code.